

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора економічних наук, професора Безтелесної Людмили Іванівни на дисертаційну роботу *Якимової Наталії Сергіївни* на тему «*Поведінкові моделі суб'єктів ринку праці в новій економіці*», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

Актуальність теми дисертаційної роботи

В умовах сучасних трансформацій, що відбуваються на ринку праці, все помітнішими стають зміни у поведінці суб'єктів ринку праці, що породжують певні економічні та соціальні наслідки. З одного боку, виникає безліч нових можливостей щодо свідомого професійного самовизначення та становлення особистостей з урахуванням їх можливостей та кон'юнктури ринку праці; збільшується потенціал для реалізації творчих здібностей як висококваліфікованих працівників, які підготовлені до ефективного їх застосування, адаптації досвіду, використання творчого потенціалу; поширюються інноваційні види та форми зайнятості. З іншого боку, ускладнюється процес адаптації до постійних змін в умовах праці та якості трудового життя працівників, зайнятих у різних сферах економіки та підприємствах, виникають асиметрії в умовах реалізації та використання трудового потенціалу, поширюються нетипові моделі поведінки працівників, які створюють низку соціальних ризиків як для роботодавців, так і для працівників, що потребує розробки дієвого інструментарію регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, вдосконалення нормативно-правової бази щодо регламентації трудових відносин за новими формами зайнятості, створення ефективної системи захисту інтересів усіх учасників соціально-трудова відносин.

Вищезазначене вказує на беззаперечну актуальність, наукову та соціальну значимість, обраної Якимовою Н.С. теми її дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація Якимової Н.С. виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт відділу соціальних проблем ринку праці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України: «Інноваційні перспективи структурних трансформацій ринку праці в умовах модернізації економіки» (номер державної реєстрації 0112U006751, 2013–2015 рр.), «Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку в Україні» (номер державної реєстрації 0116U007185, 2016 р.), «Конкурентоспроможність робочої сили: методологія та практика оцінювання» (номер державної реєстрації 0115U004583, 2016–2018 рр.); кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса: «Інтегрований розвиток територій: кадрова, маркетингова та інноваційна складові» (номер державної реєстрації 0117U006342, 2017–2020 рр.), «Методологія конвергентного менеджменту інноваційного розвитку регіональних економічних систем» (номер державної реєстрації 0117U004138, 2017–2021 рр.).

У межах зазначених тем, Якимовою Н.С. розроблено напрями регулювання структурних трансформацій інфраструктури ринку праці в умовах інноваційних змін, запропоновано механізм активізації інноваційного компоненту взаємодії ринку праці та освітньої системи, обґрунтовано інституційні чинники розвитку інноваційної зайнятості, виокремлено основні напрями та механізми розвитку інноваційних видів зайнятості, розроблено механізм підвищення конкурентоспроможності робочої сили, виокремлено пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності молоді в контексті подолання професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці, запропоновано методологію визначення поведінкових моделей суб'єктів ринку праці та забезпечення їх моніторингу в системі інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики, розроблено механізм регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в контексті нової економіки, визначено концептуальні засади державної та регіональної політики

регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, виокремлено напрями та складові інституційного забезпечення їх регулювання.

**Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень,
висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації**

Наукові результати, що одержані Якимовою Н.С. і виносяться на захист, є достатньо обґрунтованими. Вони полягають у інтеграції теоретико-методологічних, методико-аналітичних та організаційних засад формування і поширення поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в новій економіці та розробці концептуальних підходів до формування державної політики регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці.

Не викликає сумнівів і достовірність основних положень дисертації, цінність для науки і практики висновків і пропозицій, оскільки вони базуються на глибокому вивченні дисертантом сучасних теоретико-методологічних і практичних проблем економічної теорії, соціальної економіки та політики, грамотному використанні сучасних методів дослідження, великої та достовірної інформаційної бази.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові документи України, офіційні матеріали та документи міжнародних організацій щодо регулювання ринку праці та забезпечення зайнятості (Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Всесвітнього економічного форуму), офіційні видання, тематичні збірники й довідники Державної служби статистики України, Євростату, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, наукові монографії та статті, матеріали науково-практичних конференцій, періодичних видань, результати власних досліджень.

Н.С. Якімова грамотно використала багато методів наукового дослідження (теоретичного узагальнення, порівняння, аналізу та синтезу, індукції і дедукції, структурно-логічного, системного аналізу, методів соціологічного дослідження, методів статистичного аналізу, когнітивного

модельовання) при визначенні сутності поняття «поведінкові моделі суб'єктів ринку праці», при розробці механізму регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в контексті нової економіки, при удосконаленні напрямів забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів національного ринку праці в умовах трансформації їх поведінкових моделей.

Використання такого інструментарію дослідження дозволило дисертанту вирішити поставлені завдання і сформулювати обґрунтовані висновки, зокрема: уточнити понятійно-термінологічний апарат дослідження економічної поведінки людини; визначити сутність та характеристики поведінки суб'єктів ринку праці; систематизувати наукові підходи до визначення особливостей нової економіки та окреслити її вплив на формування поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; ідентифікувати та проаналізувати систему чинників впливу на тип поведінки суб'єктів ринку праці; дослідити когнітивні засади коректності та раціональності поведінкових моделей суб'єктів ринку праці; проаналізувати освітній потенціал суб'єктів ринку праці як чинник вибору поведінкових моделей; виявити інституційні та цифрові передумови трансформації національної економічної системи; оцінити можливості, обмеження і загрози ринку праці України у контексті формування трудового потенціалу нової якості; виокремити галузевий контекст прогресивного типу поведінкової моделі працівника; розробити механізм регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в новій економіці; удосконалити інституційне регулювання поведінки суб'єктів ринку праці; провести модельовання поведінкових траєкторій суб'єктів ринку праці; запропонувати поведінкові інструменти в системі державного регулювання ринку праці; обґрунтувати стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності національного ринку праці; сформувати алгоритм моніторингу поведінкових моделей суб'єктів ринку праці як основи інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики.

Достовірність та обґрунтованість основних наукових положень дисертаційної роботи Якимової Н.С. підтверджується також їх апробацією на

міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах, публікаціями у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, свідоцтвами про реєстрацію авторського права на твір, використанням у практичній діяльності державними установами і закладами, підприємствами, а також у навчальному процесі.

Основні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, їх новизна

Результати проведених автором наукових досліджень характеризуються новизною, що в комплексі спрямовані на поглиблення теоретико-методологічних положень та розробку науково-практичних рекомендацій щодо регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в новій економіці.

Проведене дослідження дає змогу сформулювати низку висновків і рекомендацій науково-теоретичного та практичного змісту.

Зокрема, у дисертації здійснено типологізацію поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, у рамках якої за таким критерієм як характер сприйняття індивідом суспільної динаміки виокремлено адаптивні, традиційні та протестні поведінкові моделі, а також обґрунтовано пріоритетну продуктивну роль адаптивних поведінкових моделей та ініціативно-підприємливого типу поведінки, що відповідає суб'єктній парадигмі відносин (с. 51-58).

Слід відзначити виокремлений автором новий напрям наукового дослідження, що охоплює розробку концептуальних положень парадигми регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці на рівні індивідів, домогосподарств, в корпоративній сфері та у системі інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики, обґрунтування методологічного апарату ідентифікації поведінкових моделей суб'єктів

ринку праці, визначення напрямів регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці (с. 59-63).

Основним науковим результатом, що характеризується новизною, є запропонована концепція дослідження поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в новій економіці, в межах якої обґрунтовано введення до наукового обігу та визначення змісту економічної категорії «поведінкові моделі суб'єктів ринку праці», визначено та систематизовано типові риси сучасного суб'єкту ринку праці в новій економіці, доведено, що запровадження розробленої концепції сприяє переходу від патерналістської державної політики до державної політики «м'якого підштовхування» на основі застосування інструментарію поведінкової економіки, що дозволить формувати продуктивні моделі поведінки суб'єктів ринку праці (с. 64-66, 325-331).

Заслугує позитивної оцінки уточнені теоретичні та прикладні засади дослідження поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в новій економіці, що базуються на виокремленні поведінкової моделі працівника, роботодавця, безробітного, непрацюючого, самозайнятого та моделі зайнятого у домашньому господарстві (с. 67-81).

Серед елементів наукової новизни дисертаційної роботи особливої уваги та підтримки заслуговує запропонована автором класифікація економічних індикаторів трансформації поведінкових моделей суб'єктів ринку праці, що розширила можливості для прогнозування відхилення від раціональної моделі поведінки, визначення можливих результатів такої поведінки, оцінки рівня її стійкості та ймовірності трансформації в майбутньому, здійснення впливу на існуючі поведінкові моделі суб'єктів ринку праці та коригування їх з метою поширення оптимальних моделей поведінки (с. 119-125).

Дисертантом обґрунтовано когнітивні засади коректності та раціональності процесу прийняття рішень суб'єктами ринку праці стосовно вибору типу або моделі поведінки на різних етапах реалізації індивідуальної освітньо-професійної траєкторії, що базуються на визнанні помилкової природи масових (типових) дій та обумовлені проявом когнітивних

упереджень, які систематизовано в контексті чинників впливу на поведінку суб'єктів ринку праці (с. 125-142). Запропонована систематизація дозволила сформувати напрями підвищення точності, коректності, обґрунтованості рішень суб'єктів ринку праці, що сприятиме мінімізації ризиків та втрат в ході ринкової взаємодії, а також уникненню поширених помилкових припущень.

Вагомим результатом проведеного дослідження виступає розроблений механізм регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в контексті нової економіки, що базується на принципах, методах, правилах та інструментах управління моделями поведінки на макро-, мікрорівнях та на рівні домогосподарств й особистості (с. 261-279). Цільовим спрямуванням запропонованого механізму є зростання якості життя населення на основі створення нових моделей мотивації, що будуть спонукати індивідів до ефективної та високопродуктивної праці та сприятимуть досягненню поставлених цілей управління при мінімізації витрат на основі використання стійких цілей індивідів.

Автором удосконалено модель інституційного регулювання поведінки суб'єктів ринку праці на основі ідентифікації кола традиційних та сучасних соціальних інститутів, встановлення потреб трансформації класичних соціальних інститутів на підставі аналізу їх дисфункцій та визначення напрямів модернізації їх внутрішньої структури та характеру регулюючого впливу, обґрунтування релевантного новій економіці переліку принципів та інструментів регулюючого впливу інституту освіти та суміжних сфер в контексті формування конкурентоспроможних компетентностей суб'єктів ринку праці (с. 279-301).

Велику наукову та практичну значущість має запропонований методологічний підхід до визначення ролі держави як суб'єкту ринку праці в новій економіці та на цій основі запропонований актуальний комплекс напрямів державної політики, що базується на поведінкових інструментах, в межах якого обґрунтовано систему факторів, що діють з боку роботодавця

(підприємства), в контексті узгодження інтересів суб'єктів корпоративної політики та факторів, що діють з боку індивіда (індивідуальні цілі, цінності та очікування) (с. 325-343).

Цікавими та ґрунтовними є запропоновані напрями забезпечення конкурентоспроможності різних категорій акторів національного ринку праці в умовах трансформації їх поведінкових моделей, впровадження яких дозволить вдосконалити нормативно-правову базу щодо регламентації трудових відносин, сформувати ефективну систему прогнозування потреби національної економіки в працівниках з урахуванням змін в структурі зайнятості, своєчасно оновлювати й розвивати механізми та інструменти виявлення поточних і перспективних потреб ринку праці (с. 343-377).

Заслужовує на увагу розроблений комплексний механізм підвищення конкурентоспроможності робочої сили, специфікою якого двовимірність побудови механізму як процесу і як управлінської системи, цільова спрямованість на традиційні та специфічні групи населення через їх охоплення дієвими методами підвищення конкурентоспроможності, диверсифікованість ресурсного забезпечення та джерел фінансування (с. 346-354).

У дослідженні обґрунтовано пріоритетну роль інноваційних джерел індивідуального та національного рівня економічного зростання через побудову механізму забезпечення розвитку інноваційних видів зайнятості в Україні, ключовими векторами реалізації якого є удосконалення нормативно-правової та організаційної бази, впровадження дієвих інструментів забезпечення розвитку інноваційних видів та форм зайнятості, постійного моніторингу у сфері зайнятості населення, а також створення державної системи прогнозування потреб у висококваліфікованих кадрах (с. 357-361).

Наукову значущість має запропонований механізм регулювання процесу трансформації ринку праці на інноваційних засадах, особливістю якого є сприяння збалансованості попиту та пропозиції на ринку праці, урахування інтересів всіх його суб'єктів, обґрунтування цілей, принципів, функцій та завдань побудови механізму, виокремлення чинників та суб'єктів

прямого й опосередкованого впливу на структурні трансформації (с. 362-369).

У дисертаційній роботі дістали подальшого розвитку теоретико-методологічні основи дослідження напрямів посилення взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг шляхом розробки механізму активізації інноваційного компоненту взаємодії ринку праці та освітньої системи з урахуванням перспектив трансформаційних змін (с. 372-376).

Дисертантом запропоновано науково-методичні засади моніторингу поведінкових моделей суб'єктів ринку праці у формі алгоритму визначення, класифікації та регулювання типових моделей поведінки на ринку праці, що є основою комплексної системи визначення змін типів та видів поведінкових моделей суб'єктів ринку праці з метою своєчасного виявлення, ідентифікації, стимулювання розвитку та поширення ефективних типів поведінки, а також їх адаптації до умов зовнішнього середовища та підтримки з боку держави та бізнесу (с. 377-400).

Все вищевикладене дає підстави зробити висновок, що поставлені автором мета та завдання дисертації виконані. Висновки, сформульовані у дисертаційній роботі, відповідають її змісту, підтверджують глибину та наукову оригінальність проведеного дослідження.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційної роботи

Теоретична цінність роботи полягає у обґрунтуванні та розробці теоретико-методологічного забезпечення, науково-методичних основ і практичних рекомендацій щодо регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в новій економіці. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, відрізняються новизною і створюють підґрунтя для подальших досліджень теоретико-методологічних основ вивчення сутності та характеристик поведінки суб'єктів ринку праці, систематизації наукових підходів до вивчення особливостей нової економіки та її впливу на формування поведінкових моделей суб'єктів ринку праці.

Одержані у процесі дослідження результати – це теоретичні та методологічні розробки щодо регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в новій економіці. Науково-методичні та практичні рекомендації знайшли застосування у діяльності Державної служби зайнятості (Центрального апарату) (довідка №ДЦ-13-8745/0/6-16 від 26.12.2016 р.), Міністерства соціальної політики (довідка №23696/0/2-17/24 від 07.12.2017 р.), Федерації роботодавців України (довідка №17-1-586 від 28.12.2017 р.), ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» Міністерства молоді та спорту України (довідка №95/01 від 18.04.2018 р.), Управління державних закупівель, договірної роботи та взаємовідносин з державними підприємствами Міністерства юстиції України (довідка №17-22.4-21 від 27.01.2021 р.), Департаменту економіки і інвестицій Вінницької міської ради (довідка №11-00-004-38883/3 від 27.04.2020 р.), Вінницького обласного центру зайнятості (довідка №04-06/5019-20 від 28.12.2020 р.), ТОВ «ЮНІКСОФТ» (довідка №05012021/3 від 05.01.2021 р.), ТОВ «ГРІН КУЛ» (довідка №49 від 28.01.2021 р.).

Окремі результати дослідження запроваджено у навчальний процес Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні дисципліни «Поведінкова економіка», «Ринок праці», «Економіка праці і соціально-трудові відносини», «Комунікативний менеджмент», «Соціальна відповідальність», «Соціальне підприємництво і проєктування» (довідка №120/01.1.3-43 від 29.12.2020 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в опублікованих роботах автора

Основні результати дослідження Якимової Н.С., які покладено в основу її дисертації, викладено у 41 науковій праці, у тому числі у 3 колективних монографіях, 3 статтях у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу (із них 3 – у співавторстві), 22 статтях у наукових

виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (із них 11 – у співавторстві), 8 публікаціях за матеріалами конференцій (із них 3 – у співавторстві), 2 публікаціях в інших наукових виданнях, 3 свідоцтвах про реєстрацію авторського права на твір. Автореферат дисертації відображає її зміст та не містить положень, які не досліджені в роботі.

Дискусійні положення та зауваження по змісту дисертації

Поряд з викладеними позитивними характеристиками дисертаційної роботи, вона не позбавлена певних недоліків та дискусійних положень. Зокрема, вважаємо за необхідне надати такі зауваження:

1. У дослідженні автор зазначає, що існуючі базові поведінкові моделі суб'єктів ринку праці знаходяться в безперервній трансформації, що свідчить про те, що вони швидко змінюють свою поведінку та переходять від однієї моделі до іншої на ринку праці (с. 79-80, рис. 1.10). Наведена теза потребує уточнення та пояснення: бажано було б аргументувати докладніше процедуру й особливості процесу трансформації та очікувані результати змін (позитивні чи негативні) поведінки суб'єктів ринку праці.

2. Автором запропоновано напрями скорочення масштабів тіньової зайнятості (п. 3.2; рис. 3.21, с. 211). Абсолютно підтримуємо цей результат роботи і підкреслюємо його важливість і перспективність. Проте, вважаємо, що доцільно було б доповнити цю частину роботи аналізом ризиків, які можуть стати перешкодою в реалізації обґрунтованих автором напрямів.

3. У дослідженні запропоновано та обґрунтовано напрями забезпечення конкурентоспроможності різних категорій акторів національного ринку праці в умовах трансформації їх поведінкових моделей (с. 343-377). Проте, у дисертації не зазначено суб'єктів, які мають реалізувати ці напрями та не окреслено розподіл їх сфер відповідальності у реалізації запропонованих напрямів забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів ринку праці.

4. Дисертантом належним чином висвітлено механізм забезпечення розвитку інноваційних видів зайнятості в Україні, зокрема, визначено мету,

принципи, функції, суб'єкти, об'єкти, пріоритетні напрямки, ресурсне забезпечення та інструменти (рис. 5.4, с. 358). Водночас уточнення потребує його практична цінність та перелік очікуваних ефектів від скоординованих дій всіх зазначених у моделі суб'єктів (держави, місцевого самоврядування, підприємств, домогосподарств).

5. У роботі розроблено механізм активізації інноваційного компоненту взаємодії ринку праці та освітньої системи (рис. 5.6, с. 373), що заслуговує на позитивну оцінку. Але потребує додаткового обґрунтування вибір дисертантом саме таких чинників активізації взаємодії ринку праці та освітньої системи (інноваційні, інвестиційні та інституційні). Вважаємо, що цей перелік має бути ширшим та включати заходи соціокультурного змісту, прагнення опанувати нові форми партнерської взаємодії в сфері наукових досліджень, пошук спільних шляхів розвитку освітнього потенціалу міжнародної, національної та локальних регіональних систем тощо.

Зазначені зауваження мають рекомендаційний характер, не зменшують наукової та прикладної цінності одержаних у дисертаційній роботі наукових результатів, не впливають на загальну позитивну оцінку.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Структура дисертаційної роботи логічна: вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел, додатки. Повний обсяг дисертації становить 498 сторінок комп'ютерного тексту, обсяг основного тексту становить 394 сторінки. Робота містить 28 таблиць (з них 2 таблиці займають 4 повні сторінки), 80 рисунків (з них 13 рисунків займають 13 повних сторінок), 9 додатків (на 48 сторінках). Список використаних джерел налічує 408 найменувань (на 41 сторінці).

Робота виконана у науковому стилі, її зміст викладено в чіткій логічній послідовності. За обсягом, змістом, структурою, повнотою викладу результатів, оформленням вона відповідає встановленим вимогам. Зміст автореферату адекватно відображає основні положення дисертації.

Загальний висновок

Дисертація Якимової Н.С. «Поведінкові моделі суб'єктів ринку праці в новій економіці» є завершеним науковим дослідженням, містить нове вирішення актуального науково-практичного завдання, що полягає у обґрунтуванні та розробці теоретико-методологічного забезпечення, науково-методичних основ і практичних рекомендацій щодо регулювання поведінкових моделей суб'єктів ринку праці в новій економіці. Обрану тему розкрито, мету досягнуто повністю, завдання роботи вирішено. Дисертаційна робота за змістом та науковим рівнем відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Зміст автореферату у повній мірі відповідає основним положенням дисертаційної роботи. Тема дисертації відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

На підставі проведеного аналізу доцільно зробити висновок, що дисертаційна робота «Поведінкові моделі суб'єктів ринку праці в новій економіці» відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор – Якімова Наталія Сергіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту

Національного університету водного господарства та природокористування

доктор економічних наук, професор

Л.І. БЕЗТЕЛЕСНА

Згідно з проф. Л.І. Безтелесною
Членим секції АЧОЗВ

Згідно з проф. А.А.